

Netradiční knižní vazby, historie a současné trendy

Lucie Gazdošová

**Bakalářská práce
2006**

 **Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta multimediálních komunikací**

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta multimediálních komunikací
Ústav reklamní fotografie a grafického designu
akademický rok: 2005/2006

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Lucie GAZDOŠOVÁ**

Studijní program: **B 8206 Výtvarná umění**

Studijní obor: **Multimedia a design**

Téma práce: **1. Teoretická část:
Netradiční vazby, historie a současné trendy**

**2. Praktická část:
Autorská kniha – deník Au-pair**

Zásady pro vypracování:

1. Teoretická část

Rozsah práce: minimálně 25 stran + přílohy, odevzdat v elektronické podobě (dle předepsané celouniverzitní šablony.rtf) ve formátu PDF na 1 ks CD nosiči. Dále odevzdat 2 kusy výtisků elektronické podoby práce, 1 výtisk graficky zpracované bakalářské práce, která může mít volnější grafickou podobu.

Pokyny pro vypracování: prostudujte a analyzujte dostupné materiály vážící se k zadanému tématu. Formulujte své závěry a získané vědomosti.

2. Praktická část

Rozsah práce a pokyny pro vypracování: vytvořte koncepční návrhy grafického řešení autorské knihy a případných dalších grafických prvků. Vytvořte finální maketu knihy v měřítku 1:1 a případné další doprovodné grafické materiály k zadanému tématu. Praktickou část práce odevzdejte vytištěnou a patřičně adjustovanou v jednom provedení, včetně 1 ks CD nosiče.

Rozsah práce: viz Zásady pro vypracování
Rozsah příloh: viz Zásady pro vypracování
Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/umělecké dílo

Seznam odborné literatury:

Doporučené zdroje:

veškeré knihovnické fondy na území ČR, webové stránky vztahující se k tématu, odborné časopisy a další literatura.

Vedoucí teoretické části: **Mgr. Klára Popelková**
Ústav reklamní fotografie a grafického designu
Vedoucí praktické části: **M. A. Lenka Baroňová**
Ústav reklamní fotografie a grafického designu
Datum zadání bakalářské práce: **6. února 2006**
Termín odevzdání bakalářské práce: **19. května 2006**

Ve Zlíně dne 6. února 2006

doc. Ing. Jaroslav Světlík, Ph.D.
děkan

ak. soch. Rostislav Illík
vedoucí katedry

ABSTRAKT

česky:

Ve své bakalářské práci se zabývám tématem netradiční knižní vazby, její historií a současnými trendy. Má práce se zabývá tradičním a především netradičním knihařstvím u nás, v zahraničí. Naleznete zde přehled z historie vazeb a knih, přehled významných jmen z minulosti i současnosti u nás a v zahraničí, dále pak přehled netradičních vazeb a zdobení u těchto vazeb v současném knihařství.

Klíčová slova:

kniha, kniha-objekt, autorská kniha, vazba, grafické techniky

ABSTRACT

in English:

In my bachelor work I would like to introduce the topic of unconventional binding, its history and actual trends. I tried to outline history and progress of bookbinding, and a progress of book as well. My bachelor work is concerned with traditional, but especially with unconventional, nontraditional bookbinding in our country and abroad. You will find there a summary of bindings and decorating on the bindings in actual bookbinding.

Keywords:

book, book – object, author book, binding, graphic technics

"Kdo se chce stát vzdělaným, musí si nad zlato a stříbro vážit knih. K ničemu by nebyl ani rozum, kdyby nebylo pokrmů moudrosti, které poskytují dobré knihy."

Jan Amos Komenský

OBSAH

ÚVOD.....	9
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 Z HISTORIE VZNIKU KNIHY A KNIŽNÍ VAZBY.....	11
1.1 OD POČÁTKŮ CIVILIZACÍ PO STAROVĚK	11
1.2 VÝVOJ OD PŘELOMU NAŠEHO LETOPOČTU POPRŮMYSLOVOU REVOLUCI.....	12
1.2.1 Předrománské období a doba románská.....	13
1.2.2 Gotika.....	15
1.2.3 Renesance.....	16
1.2.3.1 Orientální vazba	17
1.2.4 Baroko, rokoko, klasicismus.....	18
1.2.5 Knihařství v 19.století a přelom 19. a 20.století	19
1.2.6 Knihařství ve 20. století	20
2 NETRADIČNÍ A UMĚLECKÁ KNIŽNÍ VAZBA VE 20. STOLETÍ.....	22
2.1 DEFINICE UMĚLECKÉ KNIŽNÍ VAZBY	22
2.2 TECHNOLOGIE A VÝTVARNÁ STAVBA KNIHY.....	22
2.3 UMĚLECKÁ KNIŽNÍ VAZBA U NÁS, VÝZNAMNÁ JMÉNA V TÉTO ČINNOSTI	23
2.4 VÝZNAMNÁ JMÉNA V ZAHRANIČÍ.....	26
3 SEZNAM NETRADIČNÍCH VAZEB.....	27
3.1 NASAZOVANÉ KOŽENÉ VAZBY	27
3.1.1 Francouzský způsob	28
3.1.2 Německý způsob	28
3.1.3 Zdobení u těchto vazeb	28
3.2 PERGAMENOVÉ VAZBY	29
3.2.1 Polopergamenová vazba s protaženými pergamenovými pásky.....	29
3.2.2 Celopergamenová vazba	29
3.2.3 Pergamenová vazba holandská	30
3.3 VAZBA PODLE BRADELA S VTLAČENOU HLUBOKOU DRÁŽKOU.....	30
3.4 VAZBY S PAPIROVÝM POTAHEM.....	31
3.5 JAPONSKÉ TRADIČNÍ VAZBY	31
4 TRADIČNÍ A NETRADIČNÍ TECHNIKY VÝZDOBY VAZEB.....	34
4.1 SLEPOTISK	34
4.2 RAŽENÍ BARVOU NA KŮŽI	34
4.3 PLASTICKÉ VÝZDOBNÉ TECHNIKY.....	34
4.4 BAREVNÉ VÝZDOBNÉ TECHNIKY	35
4.4.1 Intarzie.....	35
4.4.2 Inkrustace	35
4.4.3 Zlatá ořízka.....	35
4.4.4 Ručně šitý kapitálek	35

4. 4. 5	Ruční zlacení na vazbách	36
4. 4. 6	Aplikace	36
4. 4. 6. 1	Pěřová aplikace	36
4. 4. 6. 2	Maril	36
4. 4. 6. 3	Aplikace z barvených japonských papírů	37
4. 4. 7	Ostatní zdoben	37
II	PRAKTICKÁ ČÁST	38
5	DENÍK AU-PAIR	39
	ZÁVĚR	40
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	41
	SEZNAM OBRÁZKŮ	43

ÚVOD

Na následujících stranách se Vás budu snažit vtáhnout do tématu své teoretické bakalářské práce, netradiční knižní vazby. Mým záměrem je předložit podstatné informace o činnosti v oboru uměleckého – netradičního knihařství, jež se zabývá kultivací knih a jejíž produktem jsou knihy netradičních rozměrů, dále pak knihy netradičně pojaté a zpracované, mnohdy vysoce ceněné a určené pro sběratele. Jedná se o díla výhradně autorská, lidem dostupná pouze na speciálních výstavách a akcích pořádaných knihaři.

Žijeme v době internetu, kdy začínají být tradiční vazby knih vytlačovány knihami elektronickými, jež vazbu nepotřebují. Tato skutečnost se částečně stala hnacím motorem mé práce, základem k prozkoumání podstaty tradičního a netradičního knihařství.

V mé práci jsem se snažím postihnout zvláštnosti knižní vazby během jejího historického vývoje i současnosti. Zmiňuji definici knižní vazby, netradiční vazbu současnosti a umělecké netradiční knihařství u nás i v zahraničí.

Zajímám se o významná jména a spolky působící v minulosti i dnes. Snažím se nastínit současné trendy v této činnosti, jež se ve své většině opírají a historické základy.

Naleznete zde také stručný přehled vazeb používaných v netradičním knihařství, které jsou dále rozvíjeny, modifikovány či různě kombinovány.

V přehledu vazeb zmiňuji ty nejdůležitější a ve své podstatě nejpoužívanější, jelikož každá vazba je svým způsobem v této činnosti originál. Výčet všech doposud realizovaných a používaných vazeb, jež vznikají modifikací z vazeb tradičních je obsáhlý a přesahuje rámec mé práce.

Na následujících stranách bych Vás tedy chtěla zasvětit do podstaty knižní vazby a ukázat její krásnou funkci v dobách dnešních i minulých.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 Z historie vzniku knihy a knižní vazby

Knihy, jejíž podobu a funkci známe dnes, prošla vývojem, který probíhal po řadu generací a staletí, na jejím vývoji se podepisovala řada hospodářských, politických i kulturních událostí.

1.1 Od počátku civilizací po starověk

V prvopočátcích, kdy lidé utvořili řeč pro své potřeby dorozumívání se, se také objevila potřeba vytvořit znaky, tedy písmo, a objevit materiály k zaznamenávání myšlenek lidstva. Mezi nejranější předchůdce knihy patří kámen, skála, dřevo, později dřevěné nebo hliněné destičky zvané tabellae, pugillaria, cerae, diptych. Destičky byly vysoušené na slunci či vypalované v ohni. Římské destičky, považujeme za přímého předchůdce kodexu - nejpoužívanější formu knihy během středověku, měli vyvýšené okraje, z vnitřní strany byly pokryty tenkou vrstvou vosku, do kterého se psalo - rylo ostrými rydly. Vrstva vosku umožňovala mazání a opakované použití. Destičky byly zhotovovány ze dřeva, slonoviny či kosti a skládaly se na sebe. Byly spojeny koženými či pergamenovými řemínky nebo také kroužky z kovu. Podle počtu svázaných destiček rozlišujeme diptych, triptych a nebo polyptych. Nejznámějšími jsou Diptycha konzulská používaná pro stručná sdělení.

Obr.1 replika, destičky – polyptych E. Čabalová

Některé kultury používaly zvířecí kůži – pergamen, od 3. století. V Egyptě se například ke psaní používalo přírodního materiálu papyru. Doba používání tohoto materiálu byla velmi dlouhá. Byl znám již ve 3. tisíciletí před naším letopočtem a používal se ještě ve středověku asi do 8. století. Na papyrus i pergamen se psalo ručně. Jednotlivé díly papyru či pergamenu byly slepovány do pásů a navjány do svitků zvaného „rotulus“ či „volumen“ (označení volumen se později užívalo pro svazky obsáhlejšího díla – svitkové knihy).

Tyto svitky se navinovaly na dvě tyče a při čtení se popsaný materiál odvínoval z jedné na druhou. Takto vznikla svitková kniha a jedna z prvních knižních forem. Svitkovou knihu lze u nás vidět v pražském židovském muzeu jako tóru (Pentateuch – Pět knih Mojžíšových). Nejznámější svitkovou knihovnou ve starověku byla knihovna v Alexandrii, která obsahovala až sedm set tisíc svazků. Údajně také obě Homérovy básně byly napsány na čtyřiceti papyrových svitcích, a později přepsány do pergamenového kodexu.

Obr. 2 replika svitkové knihy, E. Čabalová

Podobně jako v Egyptě Indové spojovali vlákna palmových listů, ta byla však příliš tuhá a neohebná. Jednotlivé listy opatřily otvory a spojovali šňůrou. Blokovaná kniha byla známá v Číně na přelomu letopočtů. Kromě blokované knihy zhotovovali Číňané knihy z jednoho pásu (již papíru) jednostranně popsaného nebo potisknutého deskotiskem, složeného do leporela. Způsob leporelového skládání vycházel z podstaty deskového tisku, při kterém vznikal výrazný reliéf. Číňané znali výrobu papíru z hadrů již před naším letopočtem. U nás první papírna vzniká až v roce 1499, Zbraslavská.

1. 2 Vývoj od přelomu našeho letopočtu po průmyslovou revoluci

V prvním století před naším letopočtem byla v Evropě svitková kniha nahrazena rukopisnou knihou – kodexem. Kodex byl z pergamenu a vznikl rozřezáním svitku na dvojlisty a vkládáním do sebe, při větším počtu dvojlistů vložených do sebe byla kodexová kniha příliš těžká až těžkopádná, což vedlo k hledání lepší konstrukce. Výsledkem hledání byly složky, dvojlisty vložené do sebe, řazeny za sebou a prošívány ve hřbetě. Tato konstrukce vznikla asi ve čtvrtém století a je používána prakticky dodnes. Obal tohoto knižního bloku byl tvořen dřevěnými deskami, které byly potahovány kůží a bohatě zdobeny. Vysoký podíl na vzniku kodexové knihy měli i tzv. koptské vazby z šestého století. V této vazbě byly používány desky slepené z listů papyru, a ty se potahovaly

kůžemi. Koptové rovněž už znali zdobení desek slepotiskem, řezbou do kůže či našívání ozdob do kůže.

Postupně byl papyrus vytlačen pergamenem, kodexová kniha byla používána po celý středověk až dodnes.

1. 2. 1 Předrománské období a doba románská

V českých zemích se knižní kultura objevila až s příchodem křesťanství na přelomu jedenáctého století. Vznikaly kláštery a s nimi skriptoria pro opisování bohoslužebných knih. Nejstarší doložená skriptoria se u nás nacházely v Břevnově (993), Ostrově (999), Sázavě (1032), v Olomouci, Sedlci, Milevsku, atd.

Obr. 3 opisování knih ve skriptoriích

Tyto knihy z doby románské sloužily zejména při bohoslužbách. Středisky knižní kultury byly kláštery. Existuje zpráva ze 6. století, v níž je irský mnich Dagaesus jmenován knihařem. Byly pro ně typické bohatě zdobené vazby, připomínající spíše relikvii – sakrální předměty s bohatou skvostnou vazbou, ta měla za úkol chránit a dávat v obdiv Písmo svaté.

Knižní vazba zprvu jednoduchá, nezdobená s koženým potahem byla dodatečně zdobena zlatnický, aplikací drahých kovů, drahokamů a slonoviny... K potažení dřevěných desek byla v této době velmi oblíbená jelení kůže. K slavným ukázkám zlatnické práce s emailovými deskami náleží pět drahocenných vazeb pokladu kostela sv. Marka v Benátkách, z nichž nejstarší je z 8. století.

Rukopisy byly zdobeny nádhernými iniciálami a miniaturami na drahých podkladech. Zobrazení uvnitř knihy se přenášelo i na vazbu. Z ornamentů geometrických jsou oblíbeny soustavy proplétaných kruhů, oblouků a páskového ornamentu.

Od 11. století se ve zlatnických pracích uplatňuje výzdoba vysekávaná v plechu nebo rytá. U zdobení dnešních knižních vazeb především výtvarného charakteru můžeme argumentovat historickým opodstatněním.

Tvůrci románských a většiny gotických knih jsou neznámí, s pojmem knihař se setkáváme u nás od 14. století s rozvojem měst a řemesel. Názvem „knihař“ se spíše rozuměl obchodník s knihami, který je někdy i vázal.

Nejslavnějším zachovalým rukopisem z této doby je Genesis ze začátku 6. století psaný stříbrem na purpurovém pergamenu. Bohatě iluminovaný na purpurovém pergamenu je rovněž známý karolínský evangeliář Karla II. Holého Codex Aureus z roku 870, pochází z benediktinského opatství sv. Emmerama v Řezně a připisuje se pozdní škole remešské.

Několik kodexů předrománské vazby známe z Irska a Anglie, kde tvorba sakrálních knih byla podnícena rychlým šířením klášterního života.

Obr. 4 a 5 Codex Aureus

U nás je jedním z nejznámějších Kodex Vyšehradský, který se nachází v univerzitní knihovně v Praze. Byl zhotoven ke korunovaci prvního českého krále Vratislava I. v roce 1085. Vazba byla zhotovena z bílé vepřovice a potah desek byl zhotoven z pětibarevného brokátu. Výzdoba se dochovala pouze na zadní desce. Dalším dokladem české vazby je vazba kroniky Jarlochovy z roku 1220, je jednoduchá bez přílišného zdobení. Nachází se ve strahovské knihovně.

Obr. 6 ukázka z Kodexu vyšehradského

1. 2. 2 Gotika

Vývoj knižní kultury ve 14. a 15. století se děje za vlivu nově se formující společnosti, kde se začíná kromě církevních kruhů uplatňovat i společnost rytířská, dvorská a stav městský. Objevuje se kniha světského původu a knižní produkce se šíří rychle, opisování rukopisů se odehrává v nezvyklé míře.

Obr. 7 a 8 české gotické vazby

Gotické vazby obyčejně ležely na pultech nebo v regálech, vertikálně se začaly ukládat do polic až v 16. století. Celý středověk se odehrává ve znamení těžkých vazeb z dubových či bukových desek. V gotice se tyto desky potahují těžkými tlustými kůžemi. V tomto období se začínají používat už i polokožené vazby (kůže a pergamen). Nejcharakterističtějším znakem gotické vazby je kování, které bylo spíše funkční než ozdobné – kování je mosazné, bronzové či železné a k desce se přibíjí hřebíčky. Ochranným opatřením u velmi těžkých knih 15. století byl kovový pruh na dolním okraji. Dalšími v řadě typických prvků gotické vazby jsou řemeny k uzavírání knihy, byly opatřeny kovovými sponami a někdy i zámky. Knihy byly v této době na veřejných místech a v knihovnách připoutány řetězy.

Nejpoužívanější technikou zdobení u gotických vazeb je slepotisk. Výzdoba vazeb si také oblíbila řezbu nožem do kůže, která byla kombinovaná tepáním a puncováním. Nádherné knihy a vazby byly kladeny do zvláštních ochranných pouzder a kazet (camisia), v Irsku zvaných cumdach. Už v 6. století se objevuje zpráva o obalech evangeliářů ze zlata a stříbra. U nás máme první zprávu o umělecké schránce ze zlata a perel z doby vlády Karla IV., který ji nechal zhotovit. Tyto pouzdra se nosila za pasem, proto byla opatřeny kovovými kroužky.

Zvláštností této doby byly tzv. sáčkové vazby, které dnes patří k nesmírným vzácnostem. Kůže nebo látka vazby nebyla na straně dolní ořízky založena, nýbrž přečnívala, aby se

dala shrnout nebo držet volně v ruce. Zdrhovala se také v uzel nebo byla opatřena háčkem, aby mohla být nošena za pasem.

Za velmi vzácné vazby jsou považovány také vazby s obalem; s měkké kůže, hedvábí či sametu. Látka přesahovala na třech stranách tak, že se kniha do ní mohla zcela zaobalit. Příkladem této vazby je pozdně gotická vazba španělského zákoníka se vzorem granátového jablka v národní knihovně v Madridu.

Dokladem umělecké rytecké práce na knižní vazbě té doby je deska evangelistáře českého původu z 11. století v kapitulní knihovně svatovítské.

1. 2. 3 Renesance

Koncem 15. století a v 16. století dochází k zpřístupnění knih širším vrstvám obyvatelstva, a tak se začíná rozšiřovat i řemeslo knihařské. Přetrvávají techniky z období gotického, ale dochází k mnoha zásadním změnám. Je to doba vynálezů a objevitelských cest. Jednou z nejpodstatnějších změn v knihařství je používání lepenky místo dřevěných desek. Používá se lehčích kůží, pergamenu, lnu či konopí. Dochází tedy k celkovému odlehčení a zjednodušení vazeb. Kniha dostává nový tvar a ustupuje i kování, formát knihy se zmenšuje. U výzdoby knih je oblíbená technika převzatá z Orientu, technika zlacení lístkovým zlatem. Výzdoba se objevuje kromě plochy desek postupně i na hřbetu a záložkách. Přední deska bývá mnohdy bohatší a dekorativnější než zadní, často na ní najdeme supralibros, iniciály majitele, apod. K tomuto revolučnímu rozvoji v období renesance přispěla řada vynálezů a osvícených myšlenek, především vynález knihtisku a počátky používání papíru. Velký podíl na změnách v knihařství měl Aldus Manutius. Byl tvůrcem i výrobcem zároveň. Vazby aldinek jsou první z vazeb nakladatelských. Tyto vazby byly jednoduché, v rozích i ve středu se zlacenou ozdobou.

Obr. 9 ukázka vazby Grolierovy, renesance

Dalším z významných jmen byl sběratel Jan Grolier (1479 - 1565 Francie), známy jsou především Grolierovy vazby (zvané po objednateli) pro svou jednoduchou ornamentální eleganci. Jsou z hnědé případně načervenalé teletiny s hladkým nezdobeným hřbetem. Grolierova knihovna měla na tři tisíce svazků

Pro české renesanční vazby je charakteristická tzv. rámová kompozice, jejímž základem je linka a váleček typický pro slepotisk.

1. 2. 3. 1 Orientální vazba

Tento druh vazby se do Evropy dostal přes Španělsko a prostřednictvím obchodních styků do Itálie a měl nesmazatelný podíl na vývoji knihařství vznikající renesance. Těmito vazbami jsou nazývány vazby islámských národů v Arábii, Egyptě, v Turecku, apod. Setkáváme se u nich s několika zásadními rozdíly a zvláštnostmi. Mají rovné a ploché hřbety, desky jsou z lepenky, hřbety se lepí kusem látky. Materiálem islámských vazeb byly jemně koží kůže, v jejichž zpracování byly v Orientu mistři. U těchto vazeb nejsou zdobeny pouze vnější strany desek, ale i vnitřní. Nejkrásnější výzdobný systém je ovlivněn bohatými vzory perských koberců. Důležitým prvkem je i nádhera používaných barev.

Důkaz můžeme najít v pražské universitní knihovně, kde se nachází turecké vazby z rozhraní 16. – 17. století.

Zvláštností orientální vazby je tzv. laková vazba, kdy hlavní výzdoba spočívá v malbě vodovými barvami, které jsou po zaschnutí pokryty vrstvou bezbarvého laku. Je to vynález perský a předmětem těchto maleb byly především figurální, lovecké a květinové motivy.

1. 2. 4 Baroko, rokoko a klasicismus

Vliv baroka na středoevropskou – zejména českou knižní vazbu byl opožděný díky třicetileté válce. Česká knižní vazba se vzpamatovala z hospodářského i kulturního úpadku až v 19. století. Vedoucí posty v knihařství té doby zaujímala Francie, Itálie a Anglie. K různým druhům výzdoby desek zlacením se připojuje nejen bohatá výzdoba hřbetů, ale i zlacený ornament na hranách a vnitřních okrajích desek. Zvláštní pozornost se věnuje i zpracování ořízek. Výzdoba vnitřních desek byla v 16. století vzácností, zato v 17. století už běžnou rutinou. Vnitřní stěny desek se potahovaly hedvábím a zlatily úzkou lemovkou

při okrajích. Někdy se vylepovaly kůží a často zdobily po celé ploše. Jedním z nejoblíbenějších motivů zdobení v 17. století je tzv. vzor vějířový, zvaný „á l'éventail”.

Obr. 10 vějířový vzor z poloviny 17. století

Na předsádky se používají pestré barevné papíry, desky se zdobí převážně zlatem. Potahy knižních desek jsou zhotovovány především z mořené kůže, hedvábí, brokátu či sametu.

Obliba a móda krajky v 18. století vnáší i do výzdoby vazeb nový dekorační způsob, motiv „á la dentelle“. Krajkový vzor, který se kolem poloviny století stává bohatší a rozšířenějším. Mistry této výzdoby byli zejména francouzští knihaři. K nejslavnějším mistrům této doby patří dvorní knihař Michal Padeloup z knihařské rodiny, Mikuláš Denis Derome, Fournier, Ludvík Douceur, atd.

Kolem roku 1720, začínají slavní mistři označovat své práce vlepovanými etiketami, cedulkami s tištěným jménem a adresou.

Skotské vazby 18. století se vyznačují charakteristickými kolky z tulipánů, zvláště u dvora jsou v této době v módě vyšíváné vazby s figurálními motivy.

Rusko, které se vyznačuje samostatným a osobitým vývojem v knižní kultuře, vyniká v 17. a 18. století především ve výzdobě vazeb. Typické jsou podobizny svatých s příslušnou ornamentikou.

Významné svou úpravou jsou jezuitské vazby, jsou v oblibě vazby z bílé vepřovice zdobené slepotiskem, často v dřevěných deskách, na přední straně supralibros a monogram Ježíše. Vedle finančně náročných vazeb se rozvíjí i vazby jednodušší kožené, vliv na tento rozvoj má stále se rozšiřující se knižní produkce.

1. 2. 5 Knihařství v 19.století a přelom 19. a 20.století

Ke konci 18. století stále převažují ornamenty s motivy krajek, mušlí a současně se objevuje touha po jednoduchosti. Nový vzduch v knihařství přichází z Anglie – Londýna. Začíná se ohlašovat klasický styl, který čerpá prvky z antiky a pompejských fresek. Důležitou událostí první poloviny 19. století je účast řady knihařů na výstavách, kde je obdivována umělecká i technická hodnota jejich děl. Ve dvacátých letech se objevuje katedrálový styl vazeb, který čerpá motivy z gotiky a postupně zevšeobecněl.

Do poloviny 19. století zůstává knižní vazba individuálním řemeslným výrobkem. V této době také dochází k industrializaci knihařství. Začíná se používat nový, pevný a přitom levnější materiál – knihařské plátno. V roce 1825 bylo vyrobeno v Anglii, jeho výroba byla podnícena potřebou sériové nakladatelské vazby. Pod vlivem průmyslové revoluce a příchodem nového materiálu dochází v knihařství ke změně technologie. Do té doby se knihy zhotovovaly v jednom souvislém výrobním procesu, při kterém byly desky nasazovány na ušitý a zpracovaný knižní blok, potah desek byl proveden až po tomto spojení. Nyní se knižní blok a desky připravily odděleně a k dokončení dochází tzv. zavěšením pomocí předsádek.

Tato po mnoha staletích nejvýraznější technologická změna ovlivnila svým zjednodušením vznik knihařských strojů. Uplatnění strojů výrobě snížilo cenu vazby, přispělo ke zvýšení počtu knižních titulů a objemu jejich nákladů.

Období průmyslové revoluce a následný vývoj knihařství měl velký dopad i na knihaře - řemeslníky. Narůstáním nových požadavků na jejich práci byli nuceni rozšířit nejen nabídku druhů vazeb, ale přibývaly i další výrobky, které do té doby neexistovaly. Za zmínku stojí např. obchodní vazby, alba či paspartování, na počátku 19. století se také objevuje boom tzv. „pop-up knihy“.

Obr. 11 Pop-up kniha

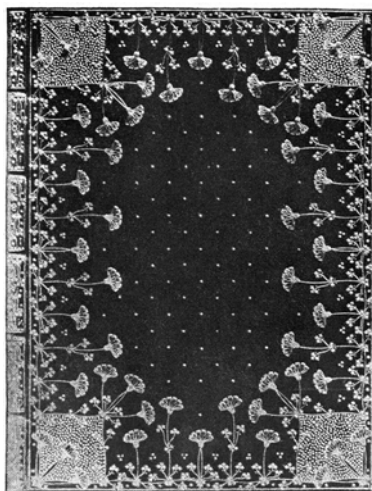
Jedná se o knihy většinou určené pro děti a zhotoveny z kartónu, mají pohyblivé ilustrace. Tyto ilustrace jsou různě vysekávány a umožňují pohyb např. hlavního hrdiny, rozvíjí fantazii a umožňují také vžít se do děje příběhu.

Pro přechod z 19. století do 20. století jsou typická nakladatelská vydání sériově vázaných knih. Dochází k všeobecné mechanizaci výroby, která významně ovlivní i vývoj knihařství. Ve francouzské vazbě nakladatelské, celoplátěné je třeba zmínit jména jako Jan Engel a Lenégre. Příznačné pro tuto dobu jsou tzv. mluvicí vazby. Je pro ně charakteristický obraz nebo symbol na desce, který naznačoval obsah knihy. Jednalo se o obrázky ilustrační povahy, které navrhovali význační umělci např. Mikoláš Aleš, Luděk Marold, Alfons Mucha,... U nás jsou v oblibě u slabších brožur a tisků vazby papírové s potahem z plátna nebo mramorovaných papírů.

1. 2. 6 Knihařství ve 20.století

Na počátku 20. století knihaře inspiruje začínající odborné školství a kursy. Podněty k inspiraci k nám přicházejí zejména ze zahraničí především z Anglie, za zmínku stojí jména jako William Morris, Cobden Sanderson a John Ruskin.

Již ke konci 19. století byly ustanoveny nároky na moderní umělecké vazby, které požadují samostatné řešení návrhu s ohledem na obsah díla. Vazba se stala předmětem užitkovým a měla by být řešena účelně. Sandersonovy vazby vycházejí z přírodních elementů a mají pečlivé řešení titulu.

Obr. 12 vazba Gobden – Sandersonova

Pro tuto dobu je příznačná zakládání továren s výkonnými stroji, které v knihařství téměř úplně nahradily rukodělnou práci. Řemeslná rukodělná výroba se v malém rozsahu uchovává, ale spíše se jedná o zakázky pro individuální spotřebitele.

Spolupráce umělců s knihaři dostává zvuk i sílu, je kladen důraz na řemeslné zpracování, čistotu provedení a hlavně na soulad výzdoby s obsahem knihy. Objevuje se řada bibliofilských hnutí.

Kniha se postupem desetiletí stala předmětem běžné potřeby. Je masově vyráběná, všeobecně dostupná, stála se finančně méně náročnou. V této době máme možnost si kdykoliv a jakoukoliv knihu pořídit. Toto se odráží ve vztahu lidí ke knize i ve způsobu zacházení s knihou.

Knihy nejsou považovány za výjimečné produkty, ale za věci, které lze zcela běžně pořídit či nahradit. Změnil se i vztah k obsahu knihy neslouží už výhradně náboženským činnostem jako tomu bylo ve středověku. Kniha už není výsadou privilegovaných vrstev, ale běžně dostupným prostředkem.

S technickým pokrokem úcta ke knize klesá. Díky rádiu, televizi nebo internetu jsou nám dříve tolik pracně získávané informace četbou servírovány přímo na talíř prostřednictvím těchto medií. Dnes se již běžně setkáváme i s knihami elektronickými, jež vazbu nepotřebují.

2 Netradiční a umělecká knižní vazba 20. století

2. 1 Definice umělecké knižní vazby

O vymezení tohoto pojmu se pokoušela řada knihařů, teoretiků, historiků umění. Jedná se o názory zastaralé, málo pochopitelné až po názory moderní a téměř současné. Vyhodnocení těchto názorů provedla historička umění PhDr. Anežka Fialová ve studii Česká moderní knižní vazba (Muzeum Kroměřížska, 1981).

Základním požadavkem stále zůstává dokonalé řemeslné provedení vazby, vycházející ze znalostí používaných materiálů, technologií a všestranného ovládnutí knihařských, zdobných a grafických technik. Druh vazby, její charakter a výzdoba mají odpovídat obsahu a významu knihy. Řada z nich však není realizována ve spojení s textem ani s ostatními prvky knihy, a přesto působí krásně a zajímavě.

U netradičních uměleckých vazeb je třeba znát technologii ručních vazeb, vlastnosti a možnosti materiálů.

2. 2 Technologie a výtvarná stavba knihy

Knihařská technologie nabízí širokou škálu různých způsobů zhotovení vazby. Nabízí se nám vazby nasazované kožené, papírové vazby, pergamenové vazby, vazbu s hlubokou drážkou, japonské tradiční vazby atd. Řada vazeb může být obohacena prvky ze zápisových knih např. obchodní vazby a kroniky... V poslední době se uplatňují i jiné druhy vazeb. Do umělecké vazby přichází i řada průmyslových prvků, užitých mimo svůj účel či v odlehčené formě.

Zároveň vzniká i řada nových technologií, což posunuje netradiční knihařství dál. Stále se však staví na tradičních postupech. Důležitou roli zde hraje tvar bloku, volba tloušťky desek, úprava hran, aj. Za zvláštní druhy vazeb nebo spíše druhy knihařské tvorby je pokládána tvorba poslední doby, tzv. vazby jako objekty.

Obr. 13 Eliska Čabalová, Raven

U těchto knih se opomíjí tradiční tvar knihy, dokáží proměnit vazbu na architektonické, sochařské nebo třeba i malířské dílo. Používají se k tomu nejrůznější materiály (dřevo, plexi, balza, ...). Můžeme sem zařadit i knihu – objekt Milana Knížáka, Kniha dokumentů z roku 1964. Jedním z nejznámějších v tomto oboru u nás je Jan B. Sobota, který je také znám i ve světě.

Spadají sem také tzv. autorské knihy, u kterých je důležitá jednotná koncepce celé knihy. Jejich autoři jsou většinou výtvarníci opírající se o tradiční pojetí knihy. Celé kniha je v tomto případě zhotovována autorem. Klasickým příkladem je práce Josefa Váchala. Významnými představiteli moderních autorských knih jsou Doc. Dr. J. H. Kocman a Eliška Čabalová, kteří také působí v pedagogické činnosti. Důležitými centry, kde probíhá výuka v tomto oboru na vysokých školách jsou Brno, Ostrava a Plzeň.

2. 3 Umělecká knižní vazba u nás, významná jména v této činnosti

Jak už jsem nastínila, tak u nás se umělecká knižní vazba prosazuje přibližně od počátku 20. století. K největšímu vzestupu netradičních vazeb došlo zhruba v šedesátých letech, kdy se jí začalo věnovat na plný úvazek několik výtvarníků - knihařů. Stěžejním bodem zájmů v této oblasti byla společná výstava „K66 Prostějovský program“.

Od roku 1973 jsou pořádány každé tři roky konfrontační výstavy Trienále umělecké knižní vazby, následně na to vzniká pojem česká knihařská škola umělecké vazby. Pro řadu uměleckých knihařů, pokud oni sami nejsou výtvarníky, je typická spolupráce s výtvarníky.

V roce 1997 bylo založeno Společenstvo českých knihařů, je to mezinárodní organizace knihařů, grafiků a restaurátorů, patří jsem i tiskaři, kaligrafové, typografové, rytci a dalších umělci v oboru knihy.

Dalším významným spolkem u nás je Spolek českých bibliofilů, který byl založen v roce 1908 v Praze.

Jedním z prvních v této činnosti byl Ludvík Bradač, který spolupracoval s Františkem Kyselou, Cyrilem Boudou nebo panem Koblihou... Učil na Státní grafické škole v Praze a byl vydavatelem bibliofilského časopisu Knihomol, časopisu Knihař (ve 40. letech) a vedl odborné kursy.

Antonín Tvrdý vázala menší náklady pro řadu nakladatelů. Pro edici Špalíček vytvořil vazby podle návrhů Františka Bílka.

Další zajímavou postavou v knihařství byla Petra Pospíšilová (1887 – 1936), která získala za svou práci řadu ocenění a medailí, vystavovala u nás i v zahraničí.

Otto Blažek působil v Paříži ve 20. letech, byly pro něj typické výzdoby vazeb v jednoduchých geometrických tvarech.

Pergamenovým vazbám, které kaligraficky popisoval, se věnoval Josef Vyskočil. Tento muž se zasadil o zachování provozu ruční papírny ve Velkých Losinách. Byl členem mezinárodních organizací, vydal podnět k výstavě knižních vazeb „K66 Prostějovský program“.

Jaroslav Doležal na vazbách používal všechny moderní i historické techniky výzdoby, byly mu svěřovány významné práce reprezentující českou kulturu v zahraničí. Navrhl rekonstrukci Vyšehradského kodexu.

Prof. Jindřich Svoboda působil v Brně a byl jedním z našich předních a nejplodnějších uměleckých knihařů. Ve své tvorbě používal historické prvky, které zpracovával v novějším moderním pojetí, zkoušel nové vlastní techniky např. rytí do pergamenu. Byl znám svou tvorbou papírových vazeb a potahových papírů.

Dalšími významnými jmény pro umělecké knihařství jsou Alois Jirout a jeho manželka Ludmila Alexandrová – Jiroutová, také pracovali v Paříži. Založili si „Kabinet krásné knihy“. Z Paříže přinesli řadu zajímavých technologií, materiálů a způsobů výzdoby knižní vazby. Manželé Jiroutovi mimo svých vazeb realizovali také návrhy od Františka Kupky, spolupracovali s Cyrilem Boudou, Františkem Muzikou, Jindřichem Štýrským, Toyen, Františkem Tichým a J. Trnkou...

Jan Sobota je knihař - výtvarník, který od začátku své tvorby inklinuje k prosazování nových výtvarných směrů v knižní vazbě, vytváří kazetové - skulpturní vazby tzv. knižní objekty. Ve své tvorbě se zabývá také všim ostatním kolem knihařství. Zkouší a předvádí zvláštní vazby, např. jiných národů nebo vazby zapomenuté, zkrátka experimentuje.

Za zmínku stojí i práce Jarmily Sobotové.

Eliška Čabalová se věnuje kromě umělecké knižní vazby také autorské knize a restaurování, účastní se řady výstav a prezentací svých „krásných knih“.

František Janás se zabývá především nakladatelskou činností, menšími náklady.

Další knihaři dnes působící v uměleckém knihařství a zabývající se netradičními vazbami jsou např. Ladislav Hodný z Týna nad Vltavou, Miroslava a Lubomír Krupkovi, Tomáš Vyskočil, Ján Vrtílek či pan Perůtka ze Zlína a pan Fogl ze Žamberka.

Spolupráci s výtvarníky a studiem zahraničních technik a nových technologií vazeb dochází k povznesení úrovně českého moderního knihařství, které se tak, alespoň částečně, dostalo do podvědomí společnosti. Toto přispělo i k vydávání české krásné knihy, jež navazuje na impulsy z počátku století. Důležitou roli v této „krásné“ činnosti sehrál i spolek českých bibliofilů. Jedním z nejpodstatnějších negativ krásné knižní vazby je i finanční náročnost luxusních knižních artefaktů.

Umělecká knižní vazba byla u nás téměř opuštěna. V posledních desetiletích se k ní však řada umělců i knihařů vrací. Je pořádáno Trienále umělecké knižní vazby, řada knihařů je také členy MdE (Internationale Vereinigung Meister der Einbandkunst – Mezinárodní sdružení umělecké knižní vazby).

Obr. 14 Jan Sobota, Malostranské povídky

2. 4 Významná jména v zahraničí

Předním světovým uměleckým knihařem je Philip Smith (zakladatel mezinárodní společnosti Designer Bookbinders v Londýně, 1951) a Pamela Moore, z dalších anglických knihařů patřících do designer Bookbinders jsou např. Glenn Bartley, Lester Capon, Sue Doggett, Flora Ginn, Julian Thomas, Chris Hicks, Mark Cockram, Stephen Conway, Lori Sauer, David Sellars, Sally Lou Smith, Mia Leijonstendt, Bernard Middleton, John Cox, Trevor Jones ... Z německých jmen bych zdůraznila např. Mathiase Schulze a Suzane Elizabeth Wenzel.

Oblast umělecké knižní vazby je jakýmsi vyvrcholením knihařského oboru. Vychází ze staletých tradic, zvyklostí a způsobů vykonávání tohoto řemesla.

Současné umělecké nebo chcete-li netradiční knihařství se uplatňuje i u vazeb historických v souvislosti s restaurátorskými pracemi. Pro toto řemeslo je třeba dokonale ovládat historii vazby, materiálů apod.

Obr. 15 Philip Smith

obr. 16 S. Dogget

obr. 17 John Cox

obr. 18 Trevor Jones

3 Seznam netradičních vazeb

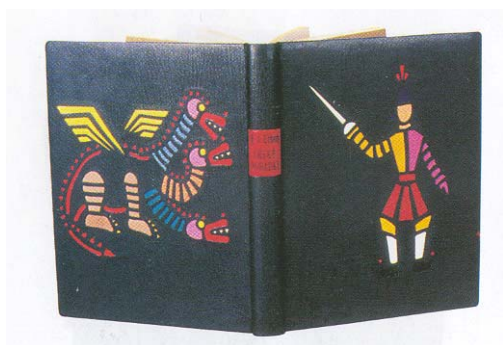
Na následujících řádcích se pokusím orientačně nastínit vazby užívané v netradičním knihařství, které jsou používány nebo dále posouvány. Tyto odlišné druhy vazeb, každá z různou stupnicí pracnosti a náročnosti nám nabízejí svou zvláštností netradiční pohled na knihu.

3. 1 Nasazované kožené vazby

Jako první bych představila vazby na francouzský a německý způsob, jejichž základem je kůže. Kůže je, jak již víme, po staletí velmi užívaný a vhodný materiál pro vazbu knih. Tyto vazby pocházejí z dob, kdy se šilo řetízkovým či podélným stehem – později se hřbet potahoval a kůže přitom byla prošívána.

Šilo se také na pravé vazy, kdy vystupující části – obšité vazy bylo třeba chránit v místě, kde byla vazba namáhána a trpěla. Kůží se s přesahem na obě strany přelepoval hřbet s vazy. Tyto charakteristické výstupky „vazy“, byly znakem historické vazby, a s jsou znakem kožené vazby dodnes (zejména vazby francouzské). V dnešní době mají tyto už „nepravé“ vazy pouze funkci tradiční plastické ozdoby. U netradičních vazeb mají „pravé vazy“ značnou oblibu, zvláště u vazeb s částečně nebo úplně viditelným šitím bez zakrytého hřbetu. Kožená „nasazovaná“ vazba používá základní technologický způsob zpracování knižního bloku současně s deskou. V dnešní době se ustálily dva způsoby nasazování kožené vazby, a to tedy způsob francouzský a německý.

Základním znakem u obou jsou hluboké drážky bloku s těsně nasazenými lepenkovými deskami do drážek. Obě vazby jsou zaoblené.

Obr. 19 Helena Klinderová, vazba na francouzský způsob

3. 1. 1 Francouzský způsob

Je starší a ovlivněný renesancí. Šije se na rozpletené motouzy či úzké tkalouny, které se provlékají lepenkami a zalepují na jejich vnitřní strany a opět na „pravé vazy“, zejména u výtvarně řešených vazeb. Tato vazba se používá na velmi luxusní celokožené knihy. Je vysloveně ruční vazba, velmi pracná a náročná.

Známe i polokoženou vazbu na francouzský způsob, říká se jí také polofrancouzská. Ta je pozůstatkem z dob, kdy se knihy začínaly ukládat do knihoven ve stoje tak, aby byly vidět hřbety knih. Hřbety v té době byly bohaté zdobený především zlacením. Ostatní části vazby zůstávaly bez zdobení, s velkými koženými rohy a lesklým mramorovaným papírovým potahem. Postupně se výzdoba přizpůsobovala historickým slohům a zjednodušovala se. Dnes se hřbet většinou zdobí jednoduchou linkou, kožené rohy jsou nepatrné či vůbec a potahují se olejovými či jinými dekorativními papíry.

3. 1. 2 Německý způsob

Tento typ vazby je jednodušší než francouzský a používá se ke zpracování polokožených vazeb, jelikož u něj lze užít částečné mechanizace, např. strojové zlacení. Tento způsob vzniká začátkem 19. století a značný vliv u něj sehrál i nástup průmyslu. Šijeme ručně. Roztřepené motouzy se nalepují na vnější strany lepenek pod kožený potah. Předsádka je spojena s knižním blokem od začátku vazby pomocí koženého proužku. Výzdobu knihy lze provádět mechanicky – strojem. Tento způsob vazby je vhodný i jako užitková vazba slovníků, encyklopedií, zákoníku apod. Ale lze ho použít i pro výtvarný záměr. Rozdíl mezi francouzským a německým způsobem vazeb je, ale často se vzájemně kombinují. Německá může být i pevnější, francouzská je však žádanější a cennější.

3. 1. 3 Zdobení u těchto vazeb

Celokožená vazba na francouzský způsob je luxusní záležitostí – zpravidla se jedná o unikátní kus s originálně pojatým výtvarným řešením. Ke zdobení se využívá hřbet, přední i zadní deska, ořízka, ...

Vazba na německý způsob může být stejně luxusní, většinou je však jednodušší spíše užitková. Všechny kožené vazby jsou většinou vyráběny i s pouzdrům.

3. 2 Pergamenové vazby

Pergamen považujeme za jeden z nejstarších potahových materiálů na vazby knih. Původně byl užíván jako psací materiál. Nejstarší vazby do pergamenu byly označovány pouze kaligrafickým popisem (spíše účelové vazby). Postupem času se vyvíjela řada knihařských technologií týkajících se zpracování a výzdoby pergamenu, např. vazby s protaženými pásky, přehyby předních hran desek - zvané holandské vazby, zlacení pergamenu, používání zbarveného pergamenu (už v Byzanci jsou známy kodexy s purpurovým zbarvením listů); kresba na deskách, vrásnění – modelování potahu. Největší obliby dosáhly pergamenové vazby v 16. a 17. století a pergamen je i dnes stále vyhledávaným materiálem.

3. 2. 1 Polopergamenová vazba s protaženými pergamenovými pásky

Jde o vazbu s pergamenovým hřbetem v různé šířce pergamenu přesahujícím desky. Růžky jsou také pergamenové, ale většinou skryté. Potahujeme papírem, tvar této vazby bývá nezaoblený s rovným hřbetem. Desky se zhotovují dřív a vazba je zavěšována. Někdy se používá i vazby s vtlačenou hlubokou drážkou (Bradel). Pergamenové pásky se řezou z měkčího pergamenu, šijeme jednoduchým stehem. Hřbet přelepujeme tlustším, měkkým japonským papírem.

Obr. 20 J. Koch, vazba na způsob pergamenových pásků

3. 2. 2 Celopergamenová vazba

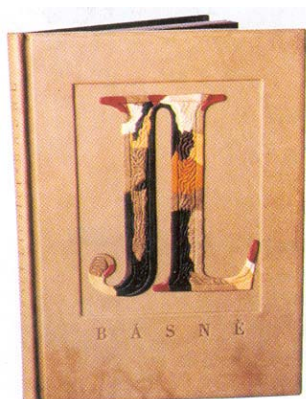
Zhotovujeme ji dvojitým způsobem. První způsob je zavěšování do desek zhotovených zvláště jako u polopergamenové vazby. U druhého způsobu nasazování jako u celokožené vazby. Nasazovaná vazba má dokonalejší tvar a může být zdobena pouze ručními technikami, např. kaligrafickou kresbou. Tvar knihy může být rovný i zaoblený.

3. 2. 3 Pergamenová vazba holandská

Tzv. holandské hrany jsou oblíbeny především u uměleckých knihařů a netradičních vazeb. Jedná se o pření hrany desek celopergamenové vazby přesahující pergamenový potah. Podle toho se často označuje celá vazba jako holandská. Přesahu se dosahuje dvěma způsoby. Před potažením můžeme na přední hrany nalepit pásy kartonu s přesahem. Přesahující hranu můžeme vytvořit i bez lepení kartonu, pouze se založením pergamenu.

3. 3. Vazba podle Bradela s vtlačenu hlubokou drážkou

Jedná se o vazbu vhodnou pro jednotlivé knihy nebo malé série knih, např. bibliografická vydání. Ve své podstatě se jedná o vazbu zavěšenou, protože knižní blok i desky zpracovávají odděleně. Hřbetník spojuje desky bez dalšího spojovacího materiálu. Širokých, plochých hřbetních drážek se dociluje odsazením lepenek. Potahový materiál se do drážek vtlačuje přímo na knize. Tato vazba je vhodná pro všechny velikosti i tloušťky knih. Pro svou eleganci je hodně používaná v umělecké knižní vazbě. Nejčastěji se zhotovuje s hladkým hřbetem bez vazů jako vazba papírová nebo celopapírová (zušlechtěná některou knihařskou technikou), pergamenová vazba a vazba kožená (může být také s rovným hřbetem, nepravými vazy...). Tato vazba má svůj původ ve Francii, autorem prvního popisu této vazby byl Alexis Piere Bradel a datujeme jej do poloviny 18. století. U nás se o šíření této vazby zasloužil prof. Otto Blažek asi ve 30. letech 20. století.

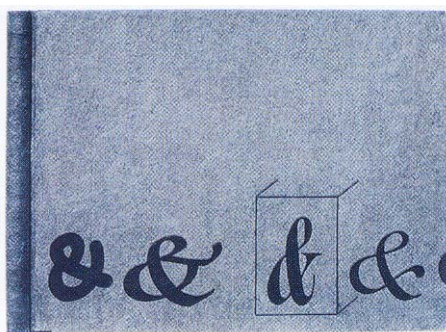
Obr. 21 Jan Perůtka, vazba podle Bradela

3. 4 Vazby s papírovým potahem

Nejedná se zde o vazbu tak, jako o papírový potah knihy. Papírový potah se dá využít především u vazeb zavěšovaných, u vazeb nasazovaných, u vazby podle Bradela. Potah papírové vazby se dá realizovat z jednoho kusu papírového potahu, lze doplnit také výztuhami různých částí, ať už z estetických či ochranných důvodů. K vyztužení se používá pergamen, kůže, knihařské plátno, či koženku. Výztuhy u papírové vazby byly převzaty z obchodních knih.

Velice oblíbené je užívání různě tónovaných a barvených papírů. Tyto upravované papíry (škrobové, mramorované, benzínové...) mohou být nahrazeny i papíry, jež jsou zpracovány dřevořezem, linorytem, frotáží, apod. Vazbu můžeme dotvářet kresbou či doplnit architektonickými prvky, jež budou doplňovat výtvarné řešení vazby. Tato vazba je vhodná i z ekonomického hlediska – jednodušší dostupnost oproti ostatním materiálům. Součástí umělecky provedené papírové vazby by mělo být i pouzdro, jenž plní nejen funkci estetickou, ale především ochrannou.

Obr. 22 celopapírová vazba, Pocta znaku – manželé Krupkovi

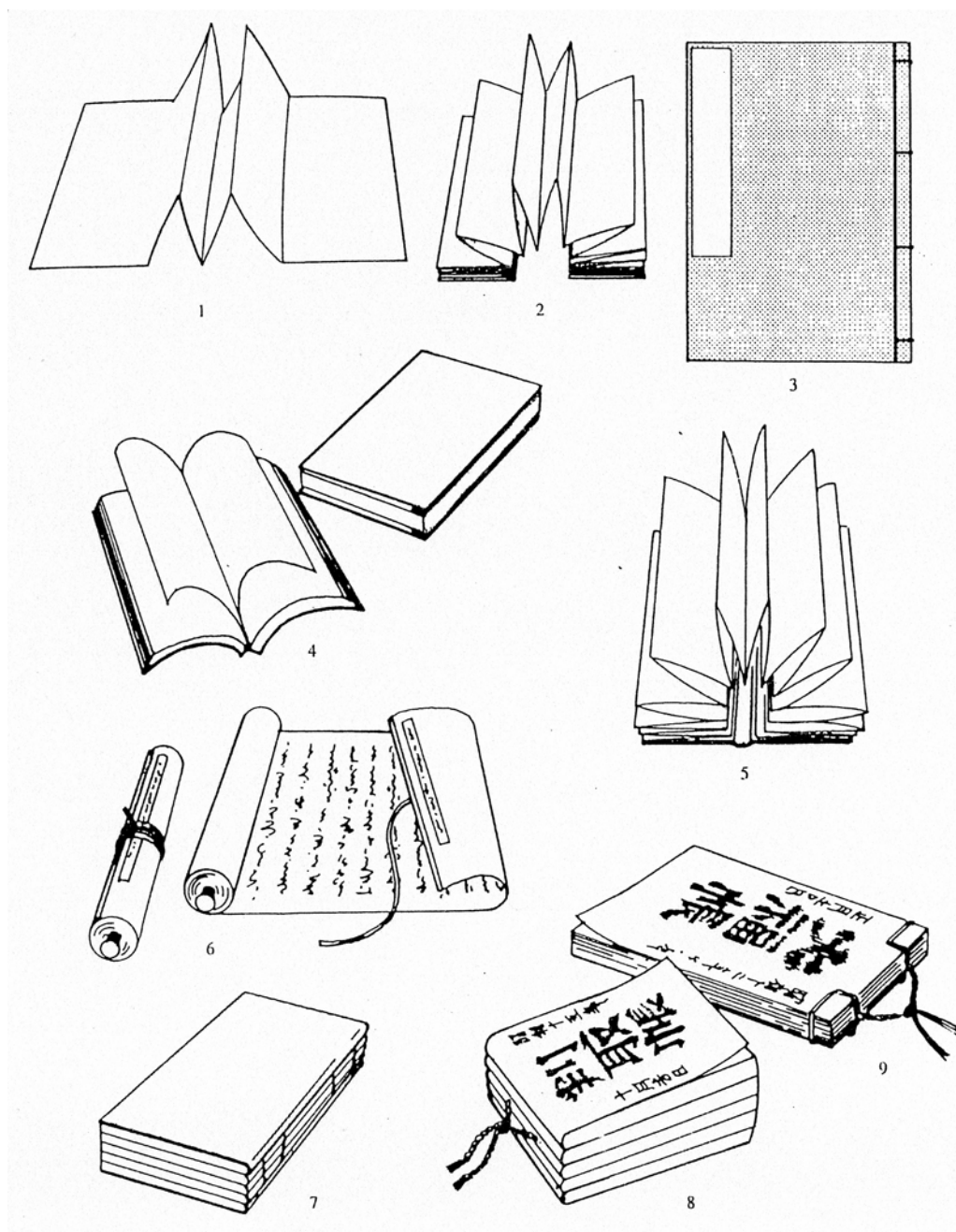
3. 5 Japonské tradiční vazby

Japonské vazby vycházejí z čínského tradičního knihařství. Používají japonského papíru „washi“, který se vyrábí z lýka tří druhů keřovitých rostlin (papírenská moruše, gampi a mitsunata). Washi vyniká vysokou pevností a houževnatostí. Touto charakteristikou podmiňuje odlehčení a jednoduchost tradičních japonských knižních vazeb.

Japonské knihy se čtou zezadu, pro nás poněkud nezvykle.

Tyto vazby jsou flexibilní a svou subtilností i lehce zranitelné, někdy proto bývají opatřovány pouzdry. Základních typů japonských vazeb je asi deset, ale známe obrovské množství vazeb vycházejících z těchto základních japonských vazeb.

1. album, 2. harmoniková kniha, 3. kniha šitá na čtyři díry, 4. motýlková kniha, 5. třepetavá kniha, 6. svitková kniha, 7. vícesložková kniha, 8. kniha příjmů a 9. účetní kniha.

Obr. 23

Asi nejpoužívanějšími a různě variovanými jsou:

Harmoniková kniha (číslo 2, obr. 23) vzniká skládáním dlouhého pásu papíru na způsob leporela, knižní blok začíná a končí volnými deskami.

Kniha šitá na čtyři díry (číslo 3, obr. 23), obálka této knihy je tvořena přeloženým listem, dutý list, tato dutá vzdušnost dodává knize nadýchanost. Knižní blok se fixuje tzv. vnitřním šitím. Kniha nemá lepenkové desky a obálka je tvořena papírem o větší hmotnosti než papír použitý v knižním bloku. Šití vazby je dáno stanovenými proporcemi, šijeme zevně.

Třepetavá kniha (číslo 5, obr. 23) vzniká skládáním dlouhého pásu papíru na způsob leporela, stejně jako harmoniková kniha, knižní desky jsou však pevně spojeny.

4 Zdobení u netradičních vazeb

K celkovému estetickému působení netradičních - uměleckých vazeb jde rukou v ruce i zdobení těchto vazeb všemožnými způsoby.

4. 1 Slepotisk

Je jednou z nejoblíbenějších technik zdobení, jejíž podstata spočívá ve vtlačování teplé raznice – tlačítka do vlhké kůže, která poté změní barvu. Používá se samostatně nebo v kombinaci s ostatními zdobnými technikami. Slepotisk se hojně užíval u románských vazeb a znovu se dostal ke slovu v gotice a především v 16. století. Kromě raznic se používaly válečky s vyrytými ornamenty.

4. 2 Ražení barvou na kůži

Tuto techniku můžeme zmínit jako další v řadě. Používá se jí velmi málo a výhradně u přírodních kůží. Hustá barva se nanáší na raznici tupování, např. prstem.

Kůže u této techniky musí být suchá a barva se po ražbě musí nechat dokonale zaschnout.

4. 3 Plastické výzdobné techniky

Jedná se o techniky vytvářející plastické vzory, vystupující dekorační prvky především v kůži. Plastiku vytváříme ručně pomocí jednoduchých nástrojů. Reliéfních dekorů dosáhneme např. podložením potahového materiálu, do kůže můžeme i řezat nožem. Počátky řezby do kůže datujeme do středověku, kdy byla snaha napodobit řezbu do dřeva. K nařiznutí kůže používáme ostrý nůž, technika řezby může být doplněna tepáním, možením, zlacením, slepotiskem, atd.

Jedná se o dekorační techniku vynikající individuální prací. Kromě uměleckého knihařství se uplatňuje i při výrobě kožených šperků.

Jako další můžeme mezi výzdobné plastické techniky zařadit i techniku dosaženou krčením kůže. Můžeme ji považovat za relativně mladou techniku, při které se kůže, tvaruje na deskách knihy vrásněním a nakřčováním podle daného výtvarného záměru. Je vhodná jako samostatná, ale i v kombinaci s jinými technikami.

4. 4 Barevné výzdobné techniky

4. 4. 1 Intarzie

Patří mezi jedny z nejrozšířenějších dekoračních technik. Spočívá v ozdobném vykládání materiálem stejného nebo i jiného druhu. V umělecké knižní vazbě se objevuje na počátku 19. století. K zhotovení se používají různobarevné kůže stejné tloušťky. Můžeme používat i šablony různých tvarů.

4. 4. 2 Inkrustace

Používáme stejně jako u ostatních odvětví různě barevné a cizorodé předměty – kovy, kameny, dřevo, keramiku, sklo, různé barevné a plastické prvky, kůže se srstí, knoflíky, ... Na knihu se tyto prvky většinou nalepují či částečně zapouštějí.

Na vazby, u nichž převyšují zdobné prvky úroveň knižní desky, je potřeba zhotovit speciální pouzdro či kazetu.

4. 4. 3 Zlatá ořízka

Technika úpravy ořízky vznikla v 16. století a původně byla převzata z pozlacovačství. Od prvopočátku měla funkční charakter, kniha se zlatou ořízkou se lépe udržovala, u kožených vazeb povýšila i na estetickou funkci. Zhotovení klasické ořízky lístkovým zlatem patří mezi nejnáročnější knihařské práce.

4. 4. 4 Ručně šitý kapitálek

Ručně šité kapitálky jsou pozůstatky z dob minulých, kdy se krajové vazby obšívaly nitěmi a často i zdobily. V dnešní době má kapitálek výhradně ozdobný účel. Ručně šitých kapitálků je dnes mnoho druhů. Vznikají obšíváním nebo oplétáním vnitřního materiálu z kůže, pergamenu, papíru, atd. Šijeme barevnými přírodními nitěmi...

4. 4. 5 Ruční zlacení na vazbách

U klasického způsobu ručního zlacení používáme listkové zlato. Jedná se o technicky i ekonomicky náročné zdobení knižní vazby. V současné době zdobíme jednodušším a rychlejším způsobem a to pomocí fólií, která plnohodnotně nahrazují zlato. Při ručním ražení vtlačujeme nahřáté nástroje do povrchu kůže.

Do Evropy přichází zlacení v 15. století z orientu a k jeho rozvoji přispěla renesance, kdy se velice oblíbeným stalo zlacení hřbetů.

Významným bibliofilem renesance doby byl Thomas Masoli. Jeho zlacení bylo vzorem pro francouzské knihaře té doby, Nicolase Eve a syna Clooise.

4. 4. 6 Aplikace

Jedná se o výzdobu základního materiálu pokrýváním odlišným materiálem či jen barvou materiálu. V knihařství se uplatňuje především nalepováním různě barevných kůží nebo i jiných materiálů převyšujících plochu, u celokožených vazeb. V uměleckém knihařství se vžil název mozaika – autorem tohoto názvu je A. Jirout, tato technika je ve Francii známa od 17. století, rozšíření dosáhla teprve nedávno. Barevný dekor je u této techniky konturován nejčastěji zlatou linkou.

4. 4. 6. 1 Péřová aplikace

Staví na probrušování kůží do „péřové“ lehkosti. Po aplikaci prosvítá základní materiál a vytváří dojem malířské techniky. Představitelem, pro nějž je tato technika charakteristická je angličan Paul Delrue.

4. 4. 6. 2 Maril

Technikou připomíná malbu. Byla objevena a patentována Angličanem Philipem Smithem. Pracovní postup spočívá v lepení vybraných barev tenkých kůží na sebe do výšky několika centimetrů. Poté se slepená vrstva kůží seřezává hoblíkem do tenkých plátek. Tyto plátky se nalepují na základní kůži knižní vazby, tak vytváříme abstraktní dekory.

4. 4. 6. 3 Aplikace z barvených japonských papírů

Autorem této zdobné techniky je knihař Jindřich Svoboda. Jeden z našich nejvýznačnějších současných uměleckých knihařů. Spočívá v aplikaci japonských papírů zbarvených lihovými barvami. Jednotlivé zbarvené papíry se mohou skládat, trhat, vystříhovat... Skládáním a přelepováním malých částí dostává autor různobarevné abstraktní tvary, někdy jde o aplikaci skoro reálnou... Užívá se u pergamenové vazby.

4. 4. 7 Ostatní zdobení

Mezi zdobné techniky lze zařadit i moření, kterým dosahujeme plného zbarvení v plochách; u mramorování, dosahujeme na kůži, papír, atd. vzoru podobného skutečnému mramoru. K výzdobě knižní vazby, speciálně u vazby umělecké, lze využít i klasických grafických technik. V minulosti i současnosti si popularitu drží technika dřevořezu a dřevorytu. Technika tisku z výšky je známa již z dob deskotisků, tedy dávno před Gutenbergovým vynálezem knihtisku. Technika tisku z výšky byla oblíbená u umělecké knižní vazby Aloise a Ludmily Jiroutových k potisku předsádek.

Rozlišení dřevořezu a dřevorytu je prosté, spočívá ve tvrdosti použitého dřeva a použitých nástrojů. U obou je kresba na desce vyvýšená, tisknou vyvýšená místa. Nejčastěji potiskovaným materiálem u tisku z výšky je papír, jehož charakter by měl jít ruku v ruce s charakterem kresby. Lze užívat i knihařské plátno, pergamen i kůži. Jedním z významných představitelů této techniky byl Josef Váchal, který pomocí dřevorytů a dřevořezů realizoval nejen knižní ilustrace, ale i autorskou typografii a celou knihu. Příkladem tohoto je např. jeho Krvavý román. Méně používaným příkladem tisku z výšky uplatňovaným v uměleckém knihařství je linoryt a rytiny do plastů.

Uplatňuje se také docela hojně strukturální grafika, kdy otiskujeme strukturu různých předmětů a materiálů. Jako další používané techniky v netradičním knihařství se používají mědiryt, lept, přírodninový tisk (známé je otiskování listů stromů, které se užívá především u papírových vazeb). Od sedmdesátých let byla v knihařství oblíbenou technikou serigrafie, nebo-li umělecký sítotisk. Vhodný je zejména pro malé i větší série či jednotlivé umělecké vazby. U nás ji používal např. Jan B. Svoboda nebo německý knihař August Kulche. V současné době se využívá řada zdobných technik uplatňovaných i v minulosti a přibývají i nové, někdy zcela netradiční, originální.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 Deník Au-pair

Ve své praktické části bakalářské práce jsem se rozhodla zhodnotit zkušenosti získané během letních prázdnin v Londýně, kde jsem pracovala jako Au-pair.

Během těchto letních pobytů jsem si zapisovala osobní deník, který jsem se rozhodla zpracovat. Formát deníku jsem zvolila čtvercový, celá tato kniha je opatřena složkou - obalem, do které se kniha umístí spolu s CD nosičem, jež obsahuje elektronickou podobu knihy a fotografickou dokumentaci.

Koncept knihy jsem volila jednoduchý. Graficky ztvárněné ilustrace jsou pro každý rok zhotoveny jinou barvou, léto první žlutá barva, léto druhé zelená barva a léto třetí barva modrá. U popisků fotografií jsem se nechala inspirovat komixovými bublinami, jež mi přišli vhodné k formě zpracování mých zápisků a k doplnění černobílé fotografické dokumentace mých letních pobytů v Londýně. Použité fotografie v knize jsou tedy černobílé, na CD nosiči jsou však prezentovány v barevném originále pro ty, kteří by chtěli vidět víc.

ZÁVĚR

Podle mne se mi v mé bakalářské práci podařilo shrnout vše podstatné týkající se umělecké, netradiční knižní vazby. Výchozím zdrojem ke zjištění podstatných jmen a aktuálních trendů v této činnosti se mi staly webové stránky knihařů a spolků, ať už zahraničních či tuzemských; dále pak katalogy Trienále umělecké knižní vazby, také články o současném knihařství a trendech publikované nakladatelstvím Svět tisku na internetu. O historii jsem se zajímala od úplných počátků vzniku knižní kultury, a alespoň schématicky jsem se snažila nastínit jednotlivé historické etapy ve vývoji knihy a vazby.

Ve své práci jsem neopomněla nastínit zdobení různými technikami u knižních vazeb, které bezesporu podstatnou částí u umělecké knižní vazby.

U nás se činnost v uměleckém knihařství pomalu dostává do podvědomí veřejnosti, i když ne do takové míry jako je tomu v zahraničí. Svůj podíl si na tom nese i výuka v tomto oboru, jež v posledních letech nabírá na oblíbenosti a síle svého jména především v Brně a Ostravě. Řada uměleckých knihařů vyučuje, a tím se samozřejmě dělí o své zkušenosti a řemeslo se svými studenty, což zvedá úroveň a znalosti v tomto oboru u nás.

Došla jsem také k závěru, že řada knihařů působících v současné době se ve svých dílech opírá o historii, nebojí se experimentovat, a kombinovat např. historicky opodstatněné vazby s naprosto novými prvky, věnují se také restaurátorské činnosti.

U své praktické práci, u autorské knihy jsem použila prvku průmyslové kroužkové vazby, tak trochu jiným způsobem. Uplatnila jsem odlehčenou formu dvou kovových kruhů, původně určených pro textil či oděvy. Toto použití mi přišlo vhodné ke stylu mé deníkové knihy.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Literatura

- [01] Blažej, Bohuslav. *Grafická úprava tiskovin*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1990
- [02] Doležal, Jaroslav. *Vazby knih*. SNTL, Polytechnická knihnice, Praha 1987
- [03] Fialová, Anežka. *Česká moderní knižní vazba*. Studie muzea Kroměřížska 1981
- [04] Hamanová, Pavlína. *Z dějin knižní vazby, od nejstarších dob do konce XIX. století*. Orbis, 1959
- [05] Hollis, Richard. *Graphic design, a Concise history*. Thames & Hudson Ltd. London 2001
- [06] Doc. Dr. J. H. Kocman. *Japonské tradiční knihařství*.
- [07] Král, Jindřich. *Moderní knihařství – souborné zpracování poznatků z oboru*. Sursum Brno, 1999
- [08] Krejča, Aleš. *Grafické techniky*. Aventinum nakladatelství, 1990
- [09] Loukotka, Čestmír. *Vývoj písma*. Orbis Praha, 1946
- [10] Mráz, Bohumír. *Dějiny výtvarné kultury 1*. Idea servis, 1995
- [11] Mráz, Bohumír. *Dějiny výtvarné kultury 2*. Idea servis, 1997
- [12] Muzeum kroměřížska v Kroměříži. *X. Trienále umělecké knižní vazby 2001*
- [13] Pešina, Jaroslav. *Knižní vazba v minulosti*. Jan Štenc, Praha 1939
- [14] Smith, Keith A. *Non-Adhesive binding*. Keith Smith books, 1999
- [15] Šalda, Jaroslav. *Od rukopisu ke knize a časopisu*. SNTL nakladatelství technické literatury, Praha 1968
- [16] Vagrčka, Alois. *Knihařství – technologie ruční vazby*. SNTL nakladatelství technické literatury Praha 1969
- [17] Vávra, Jiří. *Od impresionismu k postmoderně, dějiny vizuálního umění*. Nakladatelství Olomouc, 2001

Internet

www.bibliofil.cz

www.bibliomania.net

www.buchkunst.de

www.columbia.edu/cu/lweb/eresources/exhibitions/gilded/index.html

www.colophon.com

www.courses.ats.rochester.edu

www.designerbookbinders.org.uk

www.ibiblio.org

www.jsobota.cz

www.knihovna.ber.cz/akce/dejinyknihy

www.knihari.cz

www.library.unt.edu/rarebooks/exhibits/popup2

www.loket.cz/muzeum/historie

www.loomcom.com/bookbinding/

www.multerer.org/gerhard

www.owensbooks.com

www.periodfinebindings.typepad.com

www.philobiblon.com

www.scb.wdr.cz/

www.svettisku.cz / Zakázkové knihvazačství, Oldřich Vaněk - Svět tisku

www.svettisku.cz / Náročné knižní vazby, Oldřich Vaněk - Svět tisku

www.svettisku.cz / Knižní vazba - řemeslo a umění, Oldřich Vaněk - Svět tisku

www.sweb.cz/e.cabalova/

www.tvvv.f.cz/vazba

SEZNAM OBRÁZKŮ

Všechny obrázky lze nalézt v použité literatuře

Obr. 1 replika, destičky – polyptych E Čabalová, str. 11

Obr. 2 replika svitkové knihy E Čabalová, str. 12

Obr. 3 opisování knih ve skriptoriích, str. 13

Obr. 4 Codex Aureus, str. 14

Obr. 5 Codex Aureus, str. 14

Obr. 6 ukázka Kodexu Vyšehradského, str. 14

Obr. 7 česká gotická vazby, str. 15

Obr. 8 česká gotická vazby, str. 15

Obr. 9 Grolierova vazba, str. 16

Obr. 10 vějířový vzor z poloviny 17. století, str. 18

Obr. 11 Pop-up kniha, str. 20

Obr. 12 vazba Gobden-Sandersonova, str. 21

Obr. 13 Eliška Čabalová, str. 22

Obr. 14 J. Sobota, Malostranské povídky, str. 25

Obr. 15 „Le Labourd” - vazba Philip Smith, str. 26

Obr. 16 Sue Dogget, str. 26

Obr. 17 John Cox, str. 26

Obr. 18 Trevor Jones, str. 26

Obr. 19 Helena Klinderová, vazba na francouzský způsob, str. 27

Obr. 20 J. Koch, vazba na způsob pergamenových pásků, str. 29

Obr. 21 Jan Perůtka, vazba podle Bradela, str. 30

Obr. 22 celopapírová vazba, Pocta znaku – manželé Krupkovi, str. 31

Obr. 13 Japonské vazby, str. 32

